Makale Gönderim Tarihi: 12.11.2024
Makale Kabul Tarihi: 10.04.2025
DOI: 10.33419/aamd.1700734

1967 TÜRK HARB-İŞ FEDERASYONU GREVİ VE ULUSAL BASINA YANSIMALARI

NURSAL KUMAŞ*

ÖZ

İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişen Türk-Amerikan ilişkileri sonucunda Türkiye'nin birçok yerinde Amerikan askerî üsleri kuruldu. Söz konusu üslerdeki askerî ve sivil personelin lojistik ihtiyacının karşılanması için ABD yönetimi Tumpane Şirketi'yle anlaştı. Tumpane Şirketi, Amerika'dan getirdiği personel dışında iki ülke arasında yapılan anlaşmalar gereği Türk işçi de çalıştırmak zorundaydı. Türk işçilerinin sosyal haklarının korunması amacıyla Tumpane Şirketi'yle Türk sendikaları arasında düzenli olarak toplu iş sözleşmesi yapılmaktaydı. Bu süreç her iki taraf arasında birtakım sıkıntıların yaşanmasına neden olmaktaydı. 1967 yılı itibarıyla işverenle toplu iş sözleşmesi yapma hakkı bağlı sendikalar tarafından Türk Harb-İş Federasyonuna verildi. Federasyon ile ilgili şirket arasında Haziran 1967 tarihinde gerçekleştirilen toplu iş sözleşmesi görüşmeleri olumsuz bir şekilde sonuçlandı. Uzlaştırma Kurulunun devreye girerek federasyonla Tumpane Şirketi arasında bir anlaşma sağlama çabaları da bir sonuç vermedi. Bunun üzerine federasyon anayasal hakkını kullanarak Eylül 1967 tarihi itibarıyla grev kararı aldı. Bu süreçte Türkiye'deki Amerikan üslerinde görev yapan Amerikalı askerlerle Tumpane Şirketinin grev gözcüsü işçileri arasında gerginlikler yaşanmaktaydı. Amerikan Silahlı Kuvvetleri bu gerginlikleri yatıştırmak yerine grev kırıcı bir tutum sergilemekteydi. Bu tutum federasyonun Tumpane Şirketi'yle görüşme sürecinin sertleşmesine ve

* Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi Rektörlük, Bursa/TÜRKİYE, kumasnursal16@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6554-5007

aynı zamanda uzamasına yol açtı. Mevcut hükûmet, Türkiye'de düzenlenecek olan NATO tatbikatı nedeniyle grevi millî güvenliği bozucu olarak nitelendirerek 30 gün süreyle erteledi. Federasyon da bu kararın iptali yönünde Danıştay'a dava açtı. Danıştay grevi erteleme kararını reddetti. Yüksek Uzlaştırma Kurulunun devreye girmesiyle de federasyon ve Tumpane Şirketi arasında anlaşma sağlanarak toplu iş sözleşmesi yapıldı. Böylelikle Türk Harb-İş Federasyonu şirketten talep ettiği hakların birçoğunu almış oldu.

Bu çalışmanın amacı 1967 yılında yaşanılan bir grev olayı üzerinden hükûmet, muhalefet ve sendika üyeleri ile Türkiye'deki üslerde görev yapan Amerikalı askerlerin grev sürecinde sergiledikleri tutumları belirleyebilmektir. Bu amaçla dönemin ulusal gazete ve dergilerinde verilen demeçler, söyleşiler ve yorumlar dikkate alınarak grev olayı öncesi ve sonrasıyla birlikte araştırılıp irdelenmiştir. Çalışma dönemi içinde Türkiye'de grev hareketleri yoğun bir şekilde yaşanmakta ve basında geniş bir şekilde yer almaktaydı. Bu nedenle araştırmanın kapsamı daraltılmış ve örneklem yönteminin kullanılması tercih edilmiştir. Böylece derinlemesine incelenen bir olaydan hareketle dönemin profili çizilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Grev Erteleme, Tumpane Şirketi, Türk-Amerikan İlişkileri, Türkiye'deki Amerikan Üsleri, 1967 Türk Harb-İş Federasyonu Grevi.

1967 TURKISH WAR-LABOUR FEDERATION STRIKE AND ITS REFLECTIONS ON THE NATIONAL PRESS

ABSTRACT

As a result of the developing Turkish-American relations after the Second World War, American military bases were established in many parts of Türkiye. The US administration made an agreement with the Tumpane Company to meet the logistics needs of the military and civilian personnel at the bases in question. In addition to the personnel it brought from America, Tumpane Company had to employ Turkish workers, in accordance with the agreements made between the two countries. In order to protect the social rights of the Turkish workers, collective bargaining agreements were regularly made between the Tumpane Company and Turkish unions. This process caused some problems between both parties. As of 1967, the right to make a collective labour agreement with the employer was given to the Turkish War-Labour Federation by the affiliated unions. The collective bargaining agreement negotiations held between the Federation and the relevant company in June 1967 resulted negatively. The efforts of the Conciliation Board to step in and reach an agreement between the Federation and the Tumpane Company did not yield any results. Thereupon, the Federation used its constitutional right and decided to strike as of September 1967. During this period, there were tensions between American soldiers serving in American bases in Türkiye and picket workers of the Tumpane Company. Instead of calming these tensions, the American Armed Forces displayed a strike-breaking attitude. This attitude caused the Federation's negotiation process with the Tumpane Company to become harder and longer. The current government described the strike as disruptive to national security and postponed it for 30 days due to the NATO exercise to be held in Türkiye. The Federation filed a lawsuit with the Council of State to annul this decision. The Council of State rejected the decision to postpone the strike. With the intervention of the High Conciliation Board, an agreement was reached between the Federation and the

Tumpane Company and a collective labour agreement was signed. As a result, Turkish War-Labour Federation received many of the rights it requested from the company.

The aim of this study is to determine the attitudes of the government, opposition and union members, as well as American soldiers serving at bases in Türkiye, during the strike process, through a strike event that took place in 1967. For this purpose, the statements, interviews and comments given in the national newspapers and magazines of the period were researched and examined before and after the strike event. During the working period, strike movements were intense in Türkiye and were widely covered in the press. For this reason, the scope of the research was narrowed and the sampling method was preferred. Thus, an attempt was made to draw the profile of the period based on an event that was examined in depth.

Keywords: Strike Postponement, Tumpane Company, Turkish-American Relations, American Bases in Türkiye, 1967 Turkish War-Labour Federation Strike.

GİRİŞ

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na fiili olarak katılmadı fakat savaşın etkilerini olumsuz yönde hissetti. Her an savaşa dâhil olunabilir endişesiyle üretim çağında olan gençlerin silahaltına alınması, temel tüketim ürünlerine yönelik yapılan stok ve bir süre devam eden ekonomik ambargo ülke ekonomisinin dar boğaza girmesine neden oldu. Üstelik 7 Haziran 1945 tarihinde SSCB'nin boğazlarda üs ve Kars-Ardahan bölgesinde toprak talebinde bulunarak tehditkâr bir tutum takınması da Türkiye'ye askerî açıdan sıkıntılı bir süreç yaşattı[1].

İkinci Dünya Savaşı sonucunda, Amerika ve SSCB'nin başını çektiği iki kutuplu dünya düzeninde Türkiye kendisine bir yol çizme ihtiyacı hissetmekteydi. Bu esnada SSCB'yi büyük bir rakip olarak gören ve komünizm düşüncesinin Batı'ya yayılmasından endişe duyan ABD yönetimi, SSCB'ye komşu ülkelerin ekonomik açıdan desteklenmesi düşüncesini gündeme getirdi. Aynı anlayış içinde Türkiye'nin de yer aldığı ülkelere ödünç verme ve kiralama yöntemiyle hibe veya düşük faizli-uzun ödemeli kredi olanağı sundu. Bu sıkıntılı süreçte ABD, Türkiye'ye Truman Doktrini ve Marshall yardımları kapsamında mali yardıma ek olarak malzeme, hizmet ve bilgi yardımında bulundu[2]. Uluslararası Kalkınmaya Yardım (AİD) Teşkilatı Yakın Doğu Başkan Yardımcısı J. Williams verdiği bir demeçte, Türkiye'ye yapılan hibe şeklindeki mali yardımların 1973 yılına kadar devam ettiğini ifade etmekteydi[3].

ABD hem SSCB'nin etkinliğini kırmak hem de askerî, ekonomik, siyasi ve kültürel çıkarlar elde etmek için dünyanın birçok yerinde askerî üsler kurmayı temel bir politika haline getirdi[4]. Bir anlamda, ABD'nin ileri karakolları olarak işlev görecek olan bu üslerin Türkiye'de de açılabilmesi amacıyla ABD ve Türkiye arasında 23 Haziran 1954 tarihinde Askerî Kolaylıklar Anlaşması (veya Askerî Tesisler Anlaşması) imzalandı. Bu anlaşmaya göre Amerikalı yetkililer Türkiye'de uygun gördükleri yerlerde üs ve tesis kurabilecek ve bu

1 Barış Ertem, "Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C 3, S 11, 2010, s.266.

2 Yavuz Güler, "II. Dünya Harbi Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri (1945-1950)", **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, C 5, S 2, 2004, s.216.

3 "Amerikan Kalkınma Yardımı 1973'de Kesilecek", **Cumhuriyet**, S 15493, 16 Eylül 1967, s.1.

4 Oktay Bingöl, "ABD'nin Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Askerî Üs Politikasında Değişimin Türkiye'ye Etkileri ve İncirlik Üssünün Geleceği", **Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi**, C 8, S 1, 2024, s.31.

tesislerdeki personel de ABD yönetimine bağlı olacaktı[5]. Bu kapsamda şu üs ve tesisler açıldı:

Tablo 1. Türkiye'deki ABD Üsleri ve Tesisleri[6]

Adı	Bulunduğu Yer	Adı	Bulunduğu Yer
Afyon Subay Lojmanları	Afyon	İncirlik Radyosu	Adana-İncirlik
Köprü Köyü Su Tesisleri	Adana İncirlik Hava Üssü	Subay Lojmanları	Hatay-İskenderun
İdarehane No. 3	Ankara Hava İstasyonu	Havacı Lojmanları	Hatay-İskenderun
İdarehane No. 2	Ankara Büro No. 2	İskenderun Deposu	Hatay-İskenderun
İdarehane No. 3	Ankara Büro No. 3	İstanbul Hava İstasyonu	İstanbul
Ankara Hava İstasyonu	Ankara	İstanbul Okulu	İstanbul Hava İstasyonu
Ankara Havacı Lojmanları	Ankara Hava İstasyonu	Servis İstasyonu	İstanbul Hava İstasyonu
Haberleşme İstasyonu	Ankara	Yemekhane	İstanbul Hava İstasyonu
Lise-Yatakhane	Ankara Hava İstasyonu	Depolama Merkezi	İstanbul
Hastane	Ankara Hastanesi	Postane	İzmir Çiğli Hava Üssü
Ankara Lojmanları	Ankara Hava İstasyonu	İdarehane No. 5	İzmir Çiğli Hava Üssü
Bakım Merkezi	Ankara Hava İstasyonu	İdarehane No. 6	İzmir Çiğli Hava Üssü
Park Yeri No. 3	Ankara Hava İstasyonu	Havacı Lojmanları	İzmir Çiğli Hava Üssü

5 Selin Muzaffer Bölme, **ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, s.245; Sinan Kıyanç, "Soğuk Savaş Yıllarında Türkiye'deki ABD Üs ve Tesisleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XXXVI, S 101, Ankara 2020, s. 206.

6 "İşgal Altındaki Türk Toprakları", **Ant**, S 37, 12 Eylül 1967, s.8-9.

Rekreasyon Merkezi No. 2	Ankara Hava İstasyonu	Haberleşme Hizmetleri	İzmir Cumaovası
Rekreasyon Merkezi No. 3	Ankara Hava İstasyonu	Aile Lojmanları	İzmir Çiğli Hava Üssü
Rekreasyon Jimnasyumu	Ankara Hava İstasyonu	Aile Lojmanları No. 2	İzmir Çiğli Hava Üssü
Rekreasyon Merkezi No. 5	Ankara Hacılar Hava İst.	İzmir Hastanesi	İzmir Çiğli Hava Üssü
Rekreasyon Merkezi No. 6	Ankara Hava İstasyonu	İzmir Laboratuvarı	İzmir Çiğli Hava Üssü
Okul No. 1	Ankara Hava İstasyonu	Oto Bakım Merkezi	İzmir Çiğli Hava Üssü
İlkokul No. 3	Ankara Hava İstasyonu	Park Yeri	İzmir Çiğli Hava Üssü
Servis İstasyonu No. 1	Ankara Hava İstasyonu	İzmir Liman Bürosu	İzmir
Subaylar Kulübü	Ankara Hava İstasyonu	Rekreasyon Merkezi No. 1	İzmir Çiğli Hava Üssü
Servis İstasyonu No. 4	Ankara Hava İstasyonu	Rekreasyon Merkezi No. 2	İzmir Çiğli Hava Üssü
Depo No. 1	Ankara Hava İstasyonu	Rekreasyon Merkezi No. 4	İzmir Çiğli Hava Üssü
Depo No. 2	Ankara Hava İstasyonu	Rekreasyon Merkezi No. 5	İzmir Çiğli Hava Üssü
Depo No. 4	Ankara Hava İstasyonu	Rekreasyon Gençlik Mrk 3	İzmir Çiğli Hava Üssü
Depo No. 5	Ankara Hava İstasyonu	İzmir Okulu	İzmir Çiğli Hava Üssü
Depo No. 6	Ankara Hava İstasyonu	Servis	İzmir Çiğli Hava Üssü
İkmâl Merkezi	Ankara Hava İstasyonu	Ticari Depo	İzmir Çiğli Hava Üssü
Meteoroloji İstasyonu	Ankara Hava İstasyonu	Depo No. 5	İzmir Çiğli Hava Üssü
Çiğli Hava Üssü	İzmir Çiğli Hava Üssü	Depo Komiserliği	İzmir Çiğli Hava Üssü
Çiğli Aile Lojmanları	İzmir Çiğli Hava Üssü	Depo, Askerî Meydan	İzmir Çiğli Hava Üssü

Çiğli Harekât Haberleşme Merkezi No. 1	Manisa-Belenköy	Depo No. 8	İzmir Çiğli Hava Üssü
Çiğli Harekât Haberleşme Merkezi No. 2	İzmir-Yamanlar	Hava İstasyonu	Kocaeli-Karamürsel
Çiğli Harekât Yeri No. 1	İzmir-Yeniköy	Haberleşme Merkezi	Karamürsel Hava İst.
Çiğli Harekât Yeri No. 2	İzmir-Çatılıdere	Karataş Alıcı İstasyonu	Adana-Kayarlık
Çiğli Harekât Yeri No. 3	Manisa-Tekeliler	Karataş Verici İstasyonu	Adana-İncirlik Hav. Üs.
Çiğli Harekât Yeri No. 4	Manisa-Kemikdere	Konya Subay Lojman No.1	Konya
Çiğli Harekât Yeri No. 5	Manisa-Teyenli	Konya Subay Lojman No 2	Konya
Petrol Deposu	İzmir Çiğli Hava Üssü	Konya Subay Lojman No 3	Konya
İkmâl Doldurma Merkezi	İzmir Uluocak	Haberleşme İstasyonu No 1	Samsun
Su Tesisleri	İzmir Çiğli Hava Üssü	Haberleşme İstasyonu No 2	Samsun
Haberleşme Merkezi	Diyarbakır Haberleşme M.	Haberleşme İstasyonu No 3	Samsun
Haberleşme Merkezi	Karamürsel Hava İst.	İstikamet Tesbit Merkezi	Samsun
Subay Lojmanları No. 1	Erzurum	Haberleşme Merkezi No.1	Trabzon
Subay Lojmanları No. 2	Erzurum	Haberleşme Merkezi No.2	Trabzon
Esenboğa Hava Alanı	Ankara Hava İstasyonu	Haberleşme Merkezi No.3	Trabzon
Konya Subay Lojman No. 1	Konya	İstikamet Tesbit Merkezi	Trabzon
Konya Subay Lojman No. 2	Konya	Haberleşme Merkezi	İstanbul-Yalova
Konya Subay Lojman No. 3	Konya	Ocean Petrol Tesisleri	Adana-Yumurtalık
İncirlik Hava Üssü	Adana-İncirlik		

Tablo 1'de İncirlik Hava Üssü ve İzmir Çiğli Hava Üssü'nün Amerikan Hava Kuvvetlerine bağlı olduğu görülmektedir. Üs ve tesisler; Adana, Ankara, Diyarbakır, Erzurum, Hatay (İskenderun), İzmir, Kocaeli (Karamürsel), Konya, Manisa, Samsun ve Trabzon'da bulunmaktaydı. Afyon subay lojmanları, Ankara'daki 2 ve 3 numaralı idarehaneler, Ankara'daki haberleşme istasyonu, Ankara Hastanesi, Erzurum'daki 1 ve 2 numaralı subay lojmanları, İstanbul'daki depolama merkezi, İzmir liman bürosu ve Konya'daki 1-2-3 numaralı subay lojmanları Amerikan Hava Kuvvetlerine kiralanmıştı. Söz konusu üs ve tesisler; bakım yeri, hastane, ikmâl merkezi, okul, orduevi, oto tamirhanesi, park, petrol deposu, radyo istasyonu, subay lojmanı ve yemekhane gibi lojistik hizmetleri içeren yerleri barındırmaktaydı. Bu hizmetlerin yerine getirilebilmesi için Amerikan Silahlı Kuvvetlerine bağlı olarak TUSLOG (The United States Logistics Group) oluşturuldu. TUSLOG'un Türkiye'de faaliyetlerine ne zaman başladığına dair bir tarih tespit edilemedi. Bununla birlikte bizzat TUSLOG tarafından yayınlanan süreli yayından anlaşıldığı kadarıyla 1943 yılında Türkiye'de lojistik faaliyetlerde bulunmaktaydı[7]. TUSLOG, lojistik görevini 1 Temmuz 1964 tarihinden itibaren Tumpane Şirketine devretmeyi kabul etti fakat bu kararı uygulamak yerine Tumpane Şirketine Harb-İş Sendikasıyla toplu iş sözleşmesi yapmayı emretti[8].

NATO birliği içinde yer alan ülkelerin kendi aralarında hangi kurallar çerçevesinde kuvvet bulunduracakları, tesis işletecekleri ve işçi çalıştıracakları belirlenerek taraf devletler tarafından imzalanmıştır. Türkiye de söz konusu bu sözleşmeyi 10 Mart 1954 tarihinde kabul etmiştir[9]. Türk ve Amerikan hükûmetleri arasında yapılan görüşmeler sonucunda, 30 Haziran 1954 tarihinde kabul edilen anlaşmayla sözleşmenin uygulanmasına yönelik bir anlaşma yapılarak kanunlaştırılmıştır[10]. Amerikan askerî üs ve iş yerleri Millî Müdafaa

7 "Gen. Lawrence Departs TUSLOG", **TUSLOG Ankara**, The United States Logistics Group (USAFE), V IV, N 14, 19 July 1943, s.1.

8 "Amerikan İşyerinde Grev Hakkı Kanun Dışı Hareketlerle Önlendi", **Emekçi**, S 16, 2 Ekim 1964, s.4.

9 "Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler Arasında, Kuvvetlerinin Statüsüne Dair Sözleşme…", **T.C. Resmî Gazete**, S 8663, 20 Mart 1954, s.8727-8737.

10 Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri Arasında, "Kuzey Atlântik Andlaşmasına Taraf Devletler Arasında, Kuvvetlerinin Statüsüne Dair Sözleşme"nin Tatbikatına Müteallik Anlaşmanın Tasdiki Hakkında Kanun, **T.C. Resmî Gazete**, S 8748, 7 Temmuz 1954, s.9833-9834.

Vekâletine bağlı olduğu için ilgili kanun maddesinde yer alan hüküm gereğince bu kurumların teftiş ve denetimi söz konusu vekâlet tarafından yerine getirilmekteydi[11]. Dönemin Çalışma Bakanı Cahit Talas da Kuzey Atlantik Antlaşması'nın ilgili maddelerine dikkat çekerek, Türkiye'de bulunan Amerikan üslerinde veya iş yerlerinde hizmet veren yabancı veya Türk şirketler ve bu şirketlerde çalışan işçiler Türk hukuk kurallarına tabii olup herhangi bir anlaşmazlıkta Türk iş mahkemeleri ve hakem kurullarının devreye girdiğini ifade etmekteydi[12].

Türkiye'deki Amerikan üslerinin varlığı çeşitli çevreler tarafından gündeme getirilmiş ve eleştiri konusu yapılmıştır. Bu üslerin Türkiye'nin savunmasını güçlendirdiğini ifade edenler olsa da aksi yönde birtakım endişeler de dile getirilmiştir. Örneğin Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ve CHP Merkez Yönetim Kurulu Üyesi Mustafa Ok benzer ifadelerle Amerikan üslerinin Türk Hükûmetinin kontrolü altında olmadığını söylemişlerdir[13]. Diğer taraftan bu üslerde çalışan Türk işçilerinin çalışma koşulları, Amerikalı askerlerin Türk işçilerine yönelik disiplinsiz hareketleri ve Türk Hükûmetlerinin toplu iş sözleşme süreçlerine etkisi eleştiri konuları arasında yer almıştır.

I. Tumpane Şirketi

The Tumpane Company Inc., John Tumpane ve kardeşinin idaresiyle yönetilen Amerikan menşeli bir anonim şirketti. Şirket, Türkiye ve Orta Doğu ülkeleriyle İran ve Hindistan'da görev yapan Amerikan Silahlı Kuvvetleri için işçi istihdam etmekte, toplu iş sözleşmesi yapmakta ve Amerikan Silahlı Kuvvetlerini hukuki olarak temsil etmekteydi[14].

11 Devlet-Vilayet veya Belediyelerce Doğrudan Doğruya İşletilen Müesseseler ile Memleket Müdafaasile (ile) İlgili İşyerlerinin Murakabe ve Teftişine Dair Nizamname, **T.C. Resmî Gazete**, S 4793, 25 Nisan 1941, s.825.

12 Temsilciler Meclisi Üyesi Coşkun Kırca'nın, Amerika Birleşik Devletleri Adına Kendilerine Memleketimizde İhale Edilmiş Yapı, Tesis, Onarım ve Bakım İşlerinde Çalışan Yerli ve Yabancı Firmaların Hukuki Statüsüne ve Bu Firmalarda Çalışan Türk İşçilerin Haklarına Dair Sözlü Sorusuna Çalışma Bakanı Cahit Talas ve Dışişleri Bakanı Selim Sarper'in Sözlü Cevapları, **T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi**, 14 Ağustos 1961, s.521.

13 "Bölükbaşı: "Amerikan Üsleri 32 Milyona Mezar Olabilir", **Cumhuriyet**, S 15498, 21 Eylül 1967, s.1; "Amerikan Üsleri", **Yön**, S 208, 25 Mart 1967, s.5.

14 Mustafa Balcı, "Amerikan Askerî İş Yerlerindeki Grev", **Cumhuriyet**, S 15504, 27 Eylül 1967, s.2.

Tumpane Şirketi, ABD'de Amerikan Hava Kuvvetlerine ait sanayi makinelerinin imalatını ve bakımını gerçekleştirmekteydi. Tumpane Şirketi İdare Meclisi Başkanı John Tumpane, Başbakan Adnan Menderese gönderdiği mektupta, ABD hükûmetine ait olan ihtiyaç fazla sanayi makinalarının bulunduğunu belirterek, Türk yetkililer istediği takdirde bu makinelerin Türkiye'ye satışının yapılabileceğini ve makinelerin kullanımı-bakımı hakkında Türk gençlerinin eğitebilecekleri yönünde bir teklif sunmaktaydı. Mr. Tumpane, gerekli finansmanın yine ABD tarafından karşılanabileceği notunu da söz konusu teklifine eklemekteydi. Mektupta yer alan ifadelere göre şirketin ABD'de 7 farklı yerde ve Fransa'da Chateauroux şehrinde olmak üzere iş yerleri bulunmaktaydı[15].

Şirketin hangi tarihte kurulduğuna ve Türkiye piyasasına ne zaman girdiğine dair bir bilgiye ulaşılamamış olmasına karşın, 1967 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yer alan haber, Mr. Tumpane'nin dokuz yıldır bu şirketteki görevini yürütmekte olduğunu ifade etmekteydi. Bu bilgi referans kabul edildiği takdirde şirketin en azından 1958 yılından itibaren faaliyette olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'de bulunan Amerikan üs ve tesislerinde şirketin toplam 39 iş yeri vardı. Bu iş yerlerinden 7 tanesi Ankara'daydı. Amerikan üs ve tesisi bulunan Erzurum ve Hatay'da (İskenderun) şirketin bir tesisi yoktu. Şirket, 1967 yılı itibarıyla ülke genelinde; makinist, mühendis, teknisyen ve ustabaşı sıfatıyla 3700 Türk işçi çalıştırmaktaydı[16]. Bu rakamın 730'unu İncirlik Hava Üssü'nde çalışan Türk işçiler oluşturmaktaydı[17].

Türk Hükûmetleri, Amerikan Hava Kuvvetlerinin müteahhitliğini yapan Tumpane Şirketinin işlerini kolaylaştırma eğilimindeydi. Örneğin Adana İncirlik Hava Üssü'nde yer alan Tumpane Şirketinde çeşitli görevlerde bulunan 92 Türk personelinin askerlik görevleri, Türk Hava Kuvvetlerinin önerisi üzerine Bakanlar Kurulu tarafından tecil edilmişti[18].

Türkiye'de görev yapan Tumpane Şirketi çalışanlarının yolsuzluk vb. birtakım usulsüz eylemleri basına yansımaktaydı. Örneğin şirketin Ankara şube-

15 **T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, 30.1.0.0/4.21.2/2-3, 12.01.1959.

16 Şirket, Türkiye sınırları dışında da Türk işçi çalıştırmaktaydı. Örneğin Suudi Arabistan'da askerî bir havaalanı inşa etmek için Türkiye'den Suudi Arabistan'a işçi götürmüştür. "İncirlik Hava Üssünde Dün Grev Başladı", **Cumhuriyet**, S 15500, 23 Eylül 1967, s.7.

17 "Yurtta Olup Bitenler-İşçiler", **Akis**, C XXXIX, S 694, 7 Ekim 1967, s.8.

18 **BCA**, 30.18.1.2/171.39.15/1, 26.07.1963.

si müdürlerinden Linfield ile yardımcısı Bennet, şirkete ait eşyaları mevcut hukuka aykırı bir şekilde satış yapmak üzereyken yakalandı. Türk polisinin soruşturma açması üzerine şirket Bennet'i görevli olarak Yunanistan'a gönderdi[19].

II. Türk Harb-İş Federasyonu

Türkiye'de işçiler 20 Şubat 1947 tarihinde kabul edilen 5018 sayılı Sendikalar Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte sendika kurarak örgütlenme hakkına sahip oldu fakat bu kanun grevi yasaklamaktaydı[20]. Bu dönemde kurulan birçok sendika içerisinde savunma sanayisine ait sendikalar da mevcuttu. 1951 yılında kurulan Eskişehir Hava Sanayisi İşçileri Sendikası ve 1952 yılında kurulan Gölcük Deniz Fabrikaları İşçileri Sendikası gibi. Bu sendikalar, bulundukları iş yerlerine hizmet veren yerel düzeyde örgütlenmelerdi. İstanbul Sendikalar Birliği örneğinde olduğu gibi yerel örgütlenmeler bölgesel düzeye çıkarıldı fakat bu da yeterli görülmeyince yine 31 Temmuz 1952 tarihinde savunma sanayiini de içine alacak şekilde ulusal düzeyde örgütlenmeye gidilerek Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş) kuruldu. Bununla birlikte sektörel bazda güçlü bir sendika oluşturmak amacıyla 15 Kasım 1956 tarihinde Eskişehir'de savunma sektörüne ait sendikalar birleşerek Askerî iş yerleri Sendikaları Federasyonunu kurdular. İlerleyen yıllarda ülkenin çeşitli yerlerinde kurulan savunma sanayiine ait sendikalar bu federasyona katıldı. 1963 yılında sendikanın adı Türk Harb-İş Federasyonu olarak değiştirildi[21]. 1964 yılı itibarıyla Amerikan Hava, Kara ve Deniz Kuvvetlerinin konuşlu bulunduğu şehirlerde, Türkiye NATO iş yerleri İşçileri Sendikası (Tünatos) ve Nato-İş ismiyle mahalli düzeyde sendikalar kuruldu ve 1967 yılında Millî Savunma Bakanlığına bağlı Türk Harb-İş Sendikası bünyesinde yer aldılar. Savunma sektöründe çalışan işçiler etkinlik alanlarını genişletmek için 20

19 "İncirlik Hava Üssünde Dün Grev Başladı", **Cumhuriyet**, S 15500, 23 Eylül 1967, s.7.

20 Gülsüm Tütüncü Esmer, **Türkiye ve İngiltere'de Sendikacılığın Gelişimi (1945-1980): Karşılaştırmalı Bir İnceleme**, Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2013, s.166.

21 Bu isim, 12 Haziran 1964 tarihinde Millî Savunma Bakanlığı ile yapılan toplu iş sözleşmesinde Türkiye Harb Sanayi ve Yardımcı İş Kolları İşçileri Federasyonu (TÜRK HARB-İŞ) şeklinde ifade edilmekteydi. **Millî Savunma Bakanlığı ile Türkiye Harb Sanayi ve Yardımcı İş Kolları İşçi Sendikaları Federasyonu Toplu İş Sözleşmesi**, Ankara 1964, s.1.

Temmuz 1970 tarihinde Türk Harb Sanayi ve Yardımcı İş Kolları İşçileri ismiyle yeni bir sendika kurdu. Türk Harb-İş Sendikası da kendini fesh ederek bu oluşuma katıldı. Sürekli isim değişikliği yaşayan sendika son olarak 28-30 Ocak 1971 tarihinde gerçekleşen genel kurulunda aldığı kararla Türk Harb-İş Sendikası ismini aldı[22].

Türk Harb-İş Federasyonuna bağlı her sendika, işverenle yapılan toplu iş sözleşmesini kendisi gerçekleştirmekteydi. Sendika yetkilileri bu görüşmelerde yeterli derecede etkili olamadıklarını düşünmüş olmalılar ki ortak hareket etme kararı aldılar ve 1967 yılı içinde gerçekleşecek olan ikinci dönem toplu iş sözleşmelerinde 8000 işçinin kayıtlı olduğu Türk Harb-İş Federasyonunu ulusal düzeyde tek yetkili kıldılar[23]. Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'na (1963) göre aynı iş kolunda birden fazla iş yerinde çalışan işçilerin çoğunluğunun bağlı olduğu sendika toplu iş sözleşmesi yapmaya yetkili kılınmaktaydı[24]. Nitekim Türk-Harb-İş Federasyonu bu şartı karşılamaktaydı.

III. Türk Harb-İş Federasyonu ve Tumpane Şirketi Arasında Gerçekleşen Toplu İş Sözleşmesi

III.1. Toplu İş Sözleşmesi Görüşmelerinin Başlaması

Tumpane Şirketiyle daha önce yapılmış olan toplu iş sözleşmesinin süresi Temmuz 1967 itibarıyla bitmekteydi. Bu nedenle yetki verilen Türk Harb-İş Federasyonu, sözleşmenin yenilenmesi için işveren konumundaki Tumpane kardeşleri görüşme yapmaya davet etti. Federasyon yetkilileri, Tumpane Şirketiyle yapılacak toplu iş sözleşmesine ilişkin hazırlamış oldukları taslak metni 12 Haziran 1967 tarihi itibarıyla şirketin yöneticilerine ilettiler[25].

28 Haziran 1967 tarihinde[26] gerçekleşen ilk toplantıda federasyon işçileri; toplu iş sözleşmesinin 27 ay için geçerli olmasını ve iş yerlerinde işçi-işverenden oluşan komitelerin kurulmasını istiyordu. Ayrıca işçilerin talepleri arasında

22 "Türk Harb-İş Sendikası Tarihçesi", https://harb-is.org.tr/tarihce/, (Erişim Tarihi 25.02.2024).

23 "Yurtta Olup Bitenler-İşçiler", **Akis**, C XXXIX, S 694, 7 Ekim 1967, s.8.

24 "Toplu Görüşme ve Toplu İş Sözleşmesi Yapma Yetkisi: Toplu Görüşmede Usul", **T.C. Resmî Gazete**, S 11462, 24 Temmuz 1963, s.7.

25 Mustafa Balcı, "Amerikan Askerî İş Yerlerindeki Grev", **Cumhuriyet**, S 15504, 27 Eylül 1967, s.2.

26 Balcı, bu tarihin 27 Haziran 1967 olduğunu ifade etmektedir.

işçi saat ücretlerine kademeli bir artış, günlük 3 TL yemek ücreti, aylık 15 TL çocuk parası, iş elbisesi ve hastalık izin süresinin 105 saat olması gelmekteydi.

Bu isteklerin birçoğu daha toplantının başında Tumpane kardeşler tarafından kabul edilmedi. Özellikle işçi-işveren komitesinin teşkiline ilişkin olan öneri maddesi işveren tarafından kabul görmemekteydi. Şirket, sözleşme süresinin 3 yıl olmasında ısrarcı olurken zam oranını da %2-3 arasında öngörmekteydi. Ayrıca sendikanın hastalık izni ve iş elbisesi taleplerini de kabul etmemekteydi. Şirket, sonraki görüşmelerde yumuşama eğilimine girdi. İşçilerin çalışma saat ücretlerinde kademeli olarak yılda 50-45-40 kuruş zam yapmayı kabul etti fakat sözleşmenin süresi için uzlaşmaz tavrını sürdürdü[27].

III.2. Uzlaştırma Kurulunun Devreye Girmesi

İşveren ve işçi sendikaları arasında gerçekleştirilen toplu iş sözleşmelerinde anlaşma sağlanamadığı takdirde yasalar gereği devreye Uzlaştırma Kurulu girmekteydi. Kurulun önerisinin işveren ve işçi temsilcilerinin her ikisi tarafından kabul görmesi halinde uzlaşma sağlanmaktaydı.

Tumpane Şirketi yetkilileri, Uzlaştırma Kurulu Başkanlığı için İş Hukuku Profesörü Turhan Esener'i ve şirketi temsil etmek için de Millî Savunma Bakanlığında görevli bulunan bir binbaşıyı önerdi. Federasyona bağlı sendikalar da kendi lehlerine hakemlik yapmak için NATO-İş Sendikası Hukuk Müşaviri, Avukat ve aynı zamanda Cumhuriyet gazetesi yazarı olan Mustafa Balcı'yı avukatları olarak teklif etti. Söz konusu tekliflerin taraflarca kabul edilmesinden sonra teşkil olunan Uzlaştırma Kurulu, 1 Ağustos 1967 Cuma günü itibarıyla çalışmalarına başladı. Kurul, yasaları, tüzükleri ve toplu iş sözleşmesi için tarafların verdiği teklif ve önerileri de dikkate alarak 30 Ağustos 1967 tarihinde oy birliğiyle kararını verdi ve aynı gün içinde her iki tarafa da tebliğ etti. Çalışanlar için 27 ay süreyle geçerli olacak olan kararlar şu hakları içermekteydi:

İşçilerin çalışma saat ücretlerine seyyanen olmak üzere ilk yıl için 50 kuruş, ikinci yıl için de 35 kuruş zam yapılacaktı[28]. Yemek ücreti her gün için 3 TL

27 "Yurtta Olup Bitenler-İşçiler", **Akis**, C XXXIX, S 694, 7 Ekim 1967, s.7.

28 Cumhuriyet gazetesindeki bir başka haberde ikinci yıl için öngörülen saat başı ücret 40 kuruş olarak ifade edilmekteydi. "İncirlik Hava Üssünde Dün Grev Başladı", **Cumhuriyet**,

ve çocuk yardımı da her çocuk için aylık 15 TL olarak belirlenmişti. Ayrıca her çalışana iki çift ayakkabı, bir kat kışlık ve iki kat yazlık elbise verilecekti.

Kurulun verdiği bu haklar Türk Harb-İş Federasyonunun 28 Haziran 1967 tarihli teklifini tam olarak karşılamamaktaydı. Çalışma saati ücretine yapılacak zam oranı ilk yıl için her ikisinde aynı oranda olsa da federasyonun ikinci yıl için önerdiği 45 kuruşluk zam kurul tarafından 35 kuruş olarak belirlenmişti. Çocuk parası, yemek ücreti için federasyonun teklifi ve kurulun kararı aynı meblağ üzerineydi. Federasyonun öngördüğü işçi-işveren komitesi de kurulun kararıyla "İşçi İdare İş birliği Komitesi" adıyla teşkil edilmekteydi. Bu komite 3 işçi ve 3 işveren temsilcisinden oluşacaktı. Komite, bireysel veya toplu olarak işten çıkarmalarda işçilerle gerekli görüşmeleri yapacak ve işverene yönelik tavsiye niteliğinde kararlar alacaktı. Ayrıca işverenin işe alımlarda işçiye verdiği emniyet tezkiyesi (clearance) adı verilen güvenlik soruşturması belgesinin kabul edilmemesi durumunda, işverene bu durumu kanıtlayıcı bir belge sunması zorunluluğu getirmekteydi. Federasyonun bu kararlardan beklentisi önceki yıllarda rastlanılan keyfi işçi çıkarmaların önüne geçmekti.

Tumpane Şirketi, Amerikan Silahlı Kuvvetleriyle içeriğinde işçi ücretlerinin de yer aldığı bir iş sözleşmesi yapmaktaydı. Balcı, Tumpane Şirketinin Amerikan Silahlı Kuvvetleriyle yaptığı anlaşmada Türk işçileri için öngörülen saat başı ücretlerini Türkiye'deki işsizlik problemi ve istihdam sorunlarını gündeme getirerek suistimal ettiğini öne sürmekteydi. Tablo 2'de bu durum açık bir şekilde görülmektedir.

S 15500, 23 Eylül 1967, s.7.

Tablo 2.Tumpane Şirketinin Türk İşçileri İçin Belirlenen ve Uygulanan Saat Başı Çalışma Ücretleri[29]

Çalışanın Niteliği	Amerikan Silahlı Kuvvetleri ile Yapılan Anlaşma Uyarınca Belirlenen Saat Başı Asgari-Azami Ücret (Dolar)	Şirketin Türk İşçilerine Uyguladığı Saat Başı Asgari-Azami Ücret (Dolar)
Yüksek Tahsilli Personel (Doktor, Mühendis, Hukukçu, İdareci)	3	1.5-2.5
Birinci Sınıf Teknisyen ve Uzman	2-2.5	1-1.5
İkinci Sınıf Teknisyen, Ustabaşı	1.5-2	0.90-1.20
Usta, Postabaşı ve Çeşitli Sanat ve Meslek Uzmanı İşçiler	1.20-1.5	0.70-1
İyi Ehliyetli Sanat ve Meslek Uzmanı İşçiler	0.90-1.20	0.50-0.80
Orta Ehliyetli Sanat ve Meslek Uzmanı İşçiler	0.70-1	0.30-0.50
Ehliyetsiz Genel Hizmet İşçileri	0.40-0.60	0.20-0.35

Gazeteci Yaşar Üstel'in iddiasına göre söz konusu sözleşme çerçevesinde şirket, istihdam ettiği her işçi için Amerikan Silahlı Kuvvetlerinden (1967 yılı verilerine göre) 40 dolar komisyon ücreti almaktaydı[30]. Ayrıca şirket hakkında gazetelerde birtakım iddialar da gündeme getirilmekteydi. Balcı'ya göre Tumpane Şirketi gereken sayıdan daha az sayıda Türk işçiyi görevlendirmekte ve işçileri asıl görevlerinin dışında başka işlerde de çalıştırmaktaydı[31].

29 Mustafa Balcı, "Amerikan Askerî İş Yerlerindeki Grev", **Cumhuriyet**, S 15504, 27 Eylül 1967, s.2. Tablo 2'de verilen işçi ücretlerine Tumpane Şirketinin her saat için öngördüğü 0,030-0,065 dolar arasındaki artışlar da dâhil edilmiştir.

30 Yaşar Üstel, "Sosyal-İş ve Harp-İş Grevleri", **Yurdun Sesi**, S 51-52, Eylül-Ekim 1967, s.7.

31 Mustafa Balcı, "Amerikan Askerî İş Yerlerindeki Grev", **Cumhuriyet**, S 15504, 27 Eylül 1967, s.2.

Bir başka iddiaya göre Tumpane Şirketi, Türk işçilerine düşük ücret vererek Amerikan Silahlı Kuvvetleriyle yaptığı iş sözleşmesi arasındaki farkı kendisi almaktaydı[32]. Üstelik sendikacı Atilla Oğuz'un açıklamaları da bu iddiayı destekler nitelikteydi. Oğuz, Tumpane Şirketinin sendikal hak arayışı içinde olan Türk işçilerini çalıştırmamak için kalifiye Türk eleman bulamadığını gerekçe göstererek, ülkeye refakatçi olarak gelmiş ve hatta çalışma izni olmayan yabancı kişileri Türk personele ayrılmış olan kadrolara yerleştirdiğini ifade etmekteydi. Sendikacı Oğuz, ayrıca şirket içinde aynı görevi yapan Türk ve Amerikalı işçiler arasında belirgin bir maaş farkı olduğunu da ifade etmekteydi. İyi derecede İngilizce bilen bir Türk daktilograf işçisi 1966 yılı dikkate alındığında 1000 TL alırken, aynı işi yapan bir Amerikalı daktilograf 3870 TL (387 dolar) almaktaydı. Bir Türk personel memuru 1500 TL alırken, Amerikalı olanı 7470 TL (747 dolar) veya bir Türk sekreter stenograf 1800 TL maaş alırken, Amerikalı sekreter 5220 TL (522 dolar) almaktaydı. Oğuz, tüm bu durumu eleştirmekte ve mevcut hükûmetin işsizliği önlemek için yeni iş yerleri açacağını ve yeni yatırımlara ön ayak olacağını, ayrıca yurt dışında yeni işçi pazarları oluşturacağını vadettiğini, buna karşılık dışardan gelen bu işçi ithaline müdahale etmediğini belirtmekteydi[33]. Dile getirilen bir diğer iddia da 1967 yılı itibarıyla şirketin 100 milyon liraya yakın bir kâr elde etmiş olmasına karşın gerekli vergiyi vermediği yönündeydi.

III.3. Grev Kararının Alınması ve Uygulanması

Dünyada ve Türkiye'de 1960'lı yıllar sendikal faaliyetlerin yoğun olarak yaşandığı bir dönemdi. İşçi grevleri dünya genelinde yaygınlık kazanmıştı. Örneğin 1967 yılında Amerika'da maaşlarına zam isteyerek greve giden öğretmenler, birçok okulun kapanmasına ve iki milyona yakın öğrencinin dokuz gün boyunca eğitim-öğretim faaliyetlerinden mahrum kalmasına neden olmuştu[34]. Aynı yıllarda Türkiye'de de işçiler bir taraftan mevcut hükûmetlerin çalışma şartlarında yaptığı yeni düzenlemelere çeşitli tepkiler ortaya koyarken diğer taraftan da işçi sendikaları, toplu iş sözleşmelerinde özellikle işçi ücretleri konusunda anlaşma sağlayamayınca yasal bir hak olarak gördükleri greve başvurmaktaydı.

32 "İncirlik Hava Üssünde Dün Grev Başladı", **Cumhuriyet**, S 15500, 23 Eylül 1967, s.7.

33 Atilla Oğuz, "Türk Personel ile Amerikalı Personel Arasında Maaş Farkı", **Cumhuriyet**, S 15221, 13 Aralık 1966, s.5.

34 "Öğretmenler Grevi Sona Eriyor", **Cumhuriyet**, S 15499, 22 Eylül 1967, s.3.

1961 Anayasası işçilere toplu iş sözleşmesi ve grev hakkı vermekteydi. Bu çerçevede ülkenin birçok yerinden grev haberleri gelmekteydi[35]. Söz konusu grevlerden bazıları şunlardı: Genel-İş Sendikası Manisa şubesinde, Sosyal-İş Sendikası Sosyal Sigortalar Kurumuna ait 40 iş yerinde 3000 işçiyle, Ekmek-İş Sendikası İstanbul'daki 36 fırında… Dönemin ulusal gazeteleri çeşitli kurum ve kuruluşların grev haberleriyle doluydu. Sosyal-İş Sendikası 30 günlük grev sürecinde kurumun toplam 50 milyon Türk Lirası zarar ettiğini ifade ederken, Ekmek-İş Sendikası İstanbul'da ekmek sıkıntısı yaşanacağını dile getirmekteydi. İşverenlerin uzlaşmaz tutumu, bazı iş yerlerinde esnafın ve işverenlerin grev kırıcı eylemleri olayların daha da gerginleşmesine neden olmaktaydı. Bu durum karşısında sendikalar, hükûmeti arabuluculuk yapmaya davet etmekteydi. Bununla birlikte Sosyal-İş Sendikası; üyelerine fazla mesai ücreti, yiyecek yardımı, günlük çalışma saatlerinin 7-8 saat olması ve yıl içinde terfi edenlerin terfi farklarının ikramiyelerine yansıtılması yönünde işverenden gerekli hakları almayı başardı[36].

NATO-İş Sendikası Hukuk Müşaviri Avukat Mustafa Balcı, Cumhuriyet gazetesindeki köşe yazısında; Türk Harb-İş Federasyonu ve federasyona bağlı Ege, İstanbul, Adana, Samsun, Diyarbakır Harb-İş ile yine aynı federasyona bağlı NATO-İş Sendikasının, Türkiye'de faaliyette bulunan 39 Amerikan askerî iş yerinde geçerli olmak üzere 12 Eylül 1967 tarihi itibarıyla grev kararı aldığını bildirmekteydi[37]. Türk Harb-İş Federasyonu yetkilileri, 16 Eylül 1967 tarihinde bir basın toplantısı yaparak grevin 22 Eylül 1967 Cuma günü başlayacağını ilan ettiler. Federasyona bağlı sendikalara üye toplam 4000 işçinin greve katılması ön görülmekteydi[38]. Federasyonun bu kararından sonra bağlı sendikalar da kendi içlerinde grev kararı almaya başladılar. Nitekim Harb-İş Sendikası; İstanbul'da Tumpane Şirketine bağlı Gayrettepe merkez binası, Gayrettepe Man, Zincirlikuyu Fargo, Yeşilköy Türkkuşu ve Çakmaklı Det 67 isimli iş yerlerinde çalışan toplam 200 işçi için grev kararı alırken; Ankara, İzmir, Diyarbakır ve Samsun Harb-İş sendikaları da kendi bölgelerinde fa-

35 **Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi**, Tüm İktisatçılar Birliği Yayınları No: 16, Maya Matbaacılık, Yayıncılık Ltd. Şti, Ankara 1976, s.165-171.

36 "Sosyal-İş Grevi Sona Erdi", **Cumhuriyet**, S 15501, 24 Eylül 1967, s.1.

37 Mustafa Balcı, "Amerikan Askerî İş Yerlerindeki Grev", **Cumhuriyet**, S 15504, 27 Eylül 1967, s.2.

38 "Amerikan İş yerlerinde 4 Bin İşçi, Cuma Günü Greve Başlıyor", **Cumhuriyet**, S 15499, 17 Eylül 1967, s.7.

aliyet gösteren Tumpane Şirketine bağlı iş yerlerinde grev kararı aldı fakat federasyonun grev tarihi belirtmiş olmasına karşı sendikalar tarih vermekten kaçındılar[39]. Bu tavrı almalarında federasyonun kademeli grev kararı etkili olmuştur. Sendikalar, grev sürecinin ilerleyişine göre tutum takınma siyaseti izlemişlerdir.

Gazeteci Özer Öztep'in verdiği bilgiye göre İncirlik Amerikan Hava Üssü'nde görev yapan Tumpane Şirketinde görevli 800 Harb-İş Sendikası üyesi, Türk Harb-İş Federasyonunun belirlediği tarih olan 22 Eylül 1967 Cuma günü saat 12.45'ten itibaren greve başlamıştır. İncirlik Üssü'ndeki grev süresince Amerikan askerleri grevin engellenmesine yönelik birçok girişimde bulunmuşlardır. Örneğin; nizamiye kapısında grev gözcüsü olarak görev yapan işçilerden izin almaksızın giriş-çıkış yapmak istemleri, Amerikalı Teğmen L.T. Sbek'in üs dışına çıkması yasak olan bir otomobili grev gözcüleri ve jandarmanın üzerine sürerek yaralaması ve kendisine müdahale etmek isteyen işçilere kasatura çekmesi, iki gözcünün hızlı giden bir taşıt aracılığıyla yaralanması, silahlarla ve eğitimli köpeklerle grev gözcülerine sözlü tacizde bulunulması, Amerikalı asker yakınlarının işçileri taciz eden davranışları… Bu tahrik edici olaylar üzerine federasyon yetkilileri, İncirlik Hava Üssü Komutanlığı'nda Tumpane Şirketinin temsilcileriyle görüşmek istediklerini fakat üsteki askerî yetkililerin şirketin sözcüsü gibi hareket etmeye çalıştıklarını dile getirmişlerdir. Olayların daha da büyüyerek İncirlik mahalline sıçramasını önlemek amacıyla Antakya Jandarma Er Eğitim Alayı'ndan jandarma birlikleri ve çevre il-ilçelerden de çok sayıda polis tedbir amaçlı olarak üs bölgesinde konuşlandırılmıştır. Üs komutanı Albay Steve Hamm, İncirlik'in bir Amerikan üssü ve üs içinde de ABD'nin hukuk kurallarının geçerli olduğunu gerekçe göstererek Türk jandarmasının üs içine girmesini engellemeye çalışmıştır. Bu girişim üzerine valilik yetkilileri; İncirlik Üssü'nde görevli Amerikalı askerî yetkililer, sendika temsilcileri ve işçilerle yaptıkları toplantı sonucunda üs içinde oluşabilecek olası bir olaydan Türk makamlarının sorumlu tutulmayacağını bildirmişlerdir. Bu ihtar üzerine üs yetkilileri geri adım atmış ve Türk jandarmasının güvenliği sağlamak amacıyla üs bölgesine girmesine izin vermişlerdir[40].

39 "Harb-İş, Grev Kararı Aldı", **Cumhuriyet**, S 15496, 19 Eylül 1967, s.5.

40 "İncirlik'te Grevin Engellenmek İstendiği İddia Ediliyor", **Cumhuriyet**, S 15501, 24 Eylül 1967, s.1, 7; Özer Öztep, "Harb-İş Grevi Yüzünden Adana'da Hava Gergin", **Cumhuriyet**, S 15502, 25 Eylül 1967, s.1, 7; Özer Öztep, "Geliyorum, Diyen Olaylar…", **Cumhuriyet**, S 15503, 26 Eylül 1967, s.7.

Grevin ilerleyen günlerinde üs içindeki çöplerin toplanmamasından dolayı üs komutanı, Adana Valisi Ömer Lütfi Hancıoğlu'na başvuruda bulunmuş, askerlerin ve ailelerinin sağlığının tehdit altında olduğunu iddia etmiştir. Valilik bu şikâyeti sendika yetkililerine iletmiştir. Sendika yetkilileri, grev süresince hiçbir eylemde bulunamayacaklarını ve bu eylemi gerçekleştirmek isteyenlere de müsaade etmeyeceklerini ifade ederken, valilik de üs yetkililerine durumun hukuki bir olay olduğunu ve ancak bir adli olay çıkması halinde müdahale edebileceğini bildirmiştir[41]. İncirlik Üssü'nde askerlerle işçiler arasında gerginliğin boyutunun gittikçe artması Türk yetkililerinin üs komutanı üzerindeki baskısını artırmıştır. Neticede Albay Hamm, Amerikan askerlerinin hiçbir şekilde greve müdahale etmeyeceklerine dair teminat vermek zorunda kalmıştır[42]. Diğer taraftan üs içinde akaryakıt ve ekmek sıkıntısı baş göstermiştir. Üst dâhilinde mevcut iki fırından biri arızalanmış fakat onarımı için üs komutanlığının talebi kabul edilmemiştir. Fırının mazot eksikliğinden dolayı çalışmadığı tespit edilmiştir. Üsse dışardan gıda maddesi getirilmesine de grevci işçiler müdahale etmiştir. Amerikalılar, İskenderun limanı aracılığıyla gıda sevkiyatı yapmak isteseler de gemiden mal çıkışına liman işçileri müsaade etmemiştir[43].

Türk Harb-İş Federasyonunun grevi daha önce ifade edildiği üzere kademeli olarak diğer iş yerleri devam etti. Federasyonun Ankara'daki grevi, Tumpane Şirketinin müteahhitliğini yaptığı 7 iş yerinde 600 Türk işçinin katılımıyla, 25 Eylül 1967 tarihi itibarıyla başladı. Bu iş yerleri şunlardı: "Balgat'ta Amerikan Okulu ve hava istasyonu, Maltepe'de onarım bakım kısmı (Det 30), TUSLOG [44], Merhaba Palas Oteli, Amerikan yatakhanesi ve Jusmatt (Joint Us Military Mission for Aid to Turkey-Türkiye'ye Yardım İçin Ortak ABD Askerî Kurulu)" [45]. Grev kararının Ankara'daki işletmelerde uygulanması üslerde görevli personelin ailelerinin yaşamlarında birtakım kısıtlamalar getire-

41 "Ankara'daki Amerikan İş Yerlerinde De Grev Başladı", **Cumhuriyet***,* S 15503, 26 Eylül 1967, s.7.

42 "Amerikalı Komutan Greve Karışmayacak", **Cumhuriyet**, S 15504, 27 Eylül 1967, s.1.

43 "Harp-İş Amerikalı Bakana Başvurdu", **Milliyet**, S 7128, 27 Eylül 1967, s.7; "Amerikalı Komutan Grevcilerle Tartıştı", **Milliyet**, S 7129, 28 Eylül 1967, s.1.

44 TUSLOG'un 1967 tarihi itibarıyla Ankara'daki lojistik hizmetlerini yürütmeye devam ettiği anlaşılmaktadır.

45 Nihat Geven, "Grevciler, Amerikan Erlerinden Şikâyetçi", **Milliyet**, S 7126, 25 Eylül 1967, s.3; Mustafa Ekmekçi, "Ankara'da 7 Amerikan İş Yerinde Dün Grev Başladı", **Milliyet**, S 7127, 26 Eylül 1967, s.1, 7.

cekti. Örneğin Amerikalı personelin öğrencilerine ulaşım hizmeti veren Motor Pull Şirketinde ve sivil personel hastanesinde başlayacak bir grev Ankara'da görevli personel için sıkıntılı bir süreç oluşturabilirdi. Amerikalı askerî yetkililer grev kararının daha önce alınmış olmasını fırsat bilerek grevin etkilerini en aza indirip etkisiz hale getirmek istediler. Bu amaçla, Amerikan askerlerinin ve ailelilerinin ikâmet ettikleri ve çocuklarının eğitim gördüğü Ankara Balgat'taki sitede bulunan okulları tatil ettiler[46]. Bu okullarda 1000 öğrenci eğitim görmekteydi. Diğer taraftan aynı sitede bulunan ve ulaşım hizmetinde Türk şoförleri tarafından kullanılan Tumpane Şirketine ait tüm otomobilleri, AİD (Uluslararası Kalkınmaya Yardım) ve ABD Büyükelçiliğinin önüne çektirdiler. Söz konusu sitede yer alan gıda stoklarını da Büyükelçiliğe naklettiler. Grev sürecinde Amerikalı askerler, grev gözcülerinin üstüne zeytinyağı dökme, işçilerin üzerine araba sürme gibi birtakım tacizlerde bulundular. Şirket yetkilileri de grevci işçilerin, grev yapılmayan yerlerde elektrikleri kestikleri yönünde birtakım iddiaları gündeme getirdiler[47].

Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç, grev kırmaya yönelik eylemler üzerine ABD Ankara Büyükelçisi Parket Hart'la bir görüşme yaparak kendilerinin olaya karışmamaları yönünde ricada bulundu fakat görüşme olumlu geçmediği gibi Büyükelçiye sunulan bazı yeni şartlarda da anlaşma sağlanamadı[48]. Bu gelişme üzerine NATO-İş Sendikası Başkanı Çetin Soyak, Tumpane Şirketinin faaliyetlerini Amerikan Büyükelçiliğinin dokunulmazlığı ve TUSLOG Komutanlığının askerî gücüne dayanarak kanunların dışına çıkarmaması yönünde Büyükelçi'ye ihtarda bulundu[49]. Ayrıca sağlık hizmeti için kullanılan ambulanslarla herhangi bir malzeme taşınmaması yönünde yetkilileri uyardı. Soyak'ın, Amerikalı Üs Komutanı A. C. Trapold'dan işçilerin güvenliği için grev sahasında polis rütbesiyle görev yapan Amerikalı askerlerin silahlarının toplanması yönündeki talebi ise kabul gördü. Bununla birlikte grevci işçiler, grevin yapıldığı TUSLOG'a ait iş yerlerinde suları kesti ve soğutma tesisini işlevsiz hale getirdi. Tesisatın onarımı için gelen görevlilere de herhangi bir işlem yaptırmadı[50].

46 "İncirlik Hava Üssünde Dün Grev Başladı", **Cumhuriyet**, S 15500, 23 Eylül 1967, s.1, 7.

47 "Amerikalı Komutan Grevcilerle Tartıştı", **Milliyet**, S 7129, 28 Eylül 1967, s.7.

48 "Harp-İş Amerikalı Bakana Başvurdu", **Milliyet**, S 7128, 27 Eylül 1967, s.7.

49 Nihat Geven, "Grevciler, Amerikan Erlerinden Şikâyetçi", **Milliyet**, S 7126, 25 Eylül 1967, s.3; Mustafa Ekmekçi, "Ankara'da 7 Amerikan İş Yerinde Dün Grev Başladı", **Milliyet**, S 7127, 26 Eylül 1967, s.1, 7.

50 "Hükûmet NATO İşyerleri Grevini Erteledi", **Milliyet**, S 7130, 29 Eylül 1967, s.7.

Benzer bir olay, NATO-İş Sendikasının grev kararı aldığı Çiğli Havaalanı'nda grev için hazırlıkların yapıldığı esnada kendini göstermiştir. Amerikalı askerler, garajlarda bulunan araçları haber vermeden başka bir yere götürmüşlerdir. Bu durum sendika yetkilileri tarafından grev kırıcılık olarak ifade edilip protesto edilmiştir. Ayrıca üs komutanlığı, grevle ilgili hazırlanmış olan pankartların asılmasına izin vermeyince, federasyon yetkilileri bu durumu Türk Hava Kuvvetleri Komutanlığına telgraf çekerek bildirmiştir. Komutanlık bir genelge yayınlayarak Amerikan Silahlı Kuvvetlerine ait iş yerlerine herhangi bir şekilde destek verilmemesi ve işçilere anlayışlı davranılması yönünde uyarılarda bulunmuş ve grev kanunu çerçevesinde işçilerin yasal haklarını kullanabileceklerini ifade etmiştir. Grev sürecinde Türk-İş ve DİSK gibi birçok sendika İncirlik'te, Ankara'da ve İzmir'de Amerikalı yetkililerin sergiledikleri birtakım olumsuz tutum ve davranışları eleştirmiş ve 30'a yakın millî sendika da federasyona gönderdikleri telgraflarla desteklerini bildirmişlerdir[51]. İncirlik Üssü'ndeki Türk askerî yetkililer de grevi destekler nitelikte bir tutum takınmışlar, Türk Harb-İş Federasyonu yetkilileri de bu durumu olumlu karşılamışlardır.

Federasyonunun kademeli grev kararı almasından sonra ülkenin çeşitli bölgelerindeki üslerde görev yapan Amerikalı askerî yetkililer, Türk işçilerinin istedikleri hakları elde etme çabalarına destek vermek yerine, grev karşıtı ve grev kırıcı bir tavır sergilemişlerdir. Sendika yöneticileri, Amerikalı askerî yöneticilerin grevin ertelenmesi için hükûmet yetkililerine başvurduklarını söyleyerek bir anlamda kendilerini tehdit ettiklerini iddia etmişlerdir. Türk Harb-İş Federasyonu Başkanı Celal Bülbül, bu tehditkâr tavır üzerine grevin siyasi bir yönü olmadığını fakat Amerikan Büyükelçisi'nin grev kırıcı bir rol üstlenmesi halinde, grevin siyasi bir hal alacağını ve bu durumdan da Büyükelçi'nin sorumlu olacağını ifade etmiştir.[52] Federasyon yetkilileri bu durumu ve Tumpane Şirketinin uzlaşmaz tutumunu, ABD Savunma Bakanı Mc. Namara'ya çektikleri telgrafla şikâyet etmişlerdir[53].

51 "Ankara'daki Amerikan İş Yerlerinde De Grev Başladı", **Cumhuriyet**, S 15503, 26 Eylül 1967, s.7; "Harp-İş Amerikalı Bakana Başvurdu", **Milliyet**, S 7128, 27 Eylül 1967, s.7.

52 "İncirlik Hava Üssünde Dün Grev Başladı", **Cumhuriyet**, S 15500, 23 Eylül 1967, s.1, 7.

53 "Harb-İş Amerikan Makamlarını Grev Kırıcılıkla Suçladı", **Cumhuriyet**, S 15505, 28 Eylül 1967, s.1.

III.4. Bakanlar Kurulunun Grevi Ertelemesi

Türk Harb-İş Federasyonu yetkilileri, grev kararını birkaç ay önce almış fakat grevin başlangıç tarihini açıklamamışlardı. Çünkü işverenin grev kırıcı önlemler almasını engellemek ve böylelikle grevin etkinliğini artırmak istemişlerdi. Söz konusu uygulamanın bu dönemde yaygın olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan NATO üyesi olan Türkiye ve Amerika, savunma ittifakı içerisinde hareket etmek ve her iki ülke silahlı kuvvetlerinin iş birliğini geliştirmek amacıyla, 2-6 Ekim 1967 tarihleri arasında Amasya ve Merzifon'da ve 6-9 Ekim tarihleri arasında Saros Körfezi'nde olmak üzere Derin-İz (Deep-Furrow) adı verilen bir askerî tatbikat gerçekleştireceklerdi. Bu tatbikat için 5000 Amerikan askerî ve 400 Amerikan nakliye uçağının İncirlik Hava Üssü'ne gelmiş olması tatbikata ne kadar önem verildiğini göstermekteydi. Planlaması çok önceden yapılan bu tatbikat Türk Harb-İş Federasyonu yetkilileri tarafından da bilinmekteydi. Bu nedenle federasyon yetkilileri askerî tatbikat için yapılacak hazırlıklar esnasında Türk çalışanların hizmeti durdurmasıyla Tumpane Şirketini zor durumda bırakmak istemişler ve bir sır gibi sakladıkları grev tarihini bilinçli olarak askerî tatbikat için hazırlıkların başladığı döneme denk getirmişlerdir. Üstelik grev tarihini sadece 6 gün önceden haber vererek şirketin alabileceği önlemleri engellemek istemişlerdir. Nitekim Adana İncirlik Hava Üssü'nde tatbikat nedeniyle çadır ve diğer tesislerin kurulması aşamasında 100'den fazla Türk işçisi grev nedeniyle çalışmayınca, Amerikalı yetkililer kendi askerlerini bu işlerde çalıştırmışlar ve Federal Almanya'daki bir üsten de teknik eleman getirmek zorunda kalmışlardır[54].

Amerikan askerî yetkililerinin tatbikat için yapılan hazırlıklarda zor durumda kalmış olmaları, grev kırıcı tutum ve davranış sergilemelerinde etkili oldu. Federasyon yetkilileri, Amerikan askerî görevlilerini değil şirketi zor durumda bırakmak istiyordu. Bununla birlikte Amerikan askerî yetkilileri şirketin bir sözcüsü gibi davranmakta, federasyon yetkililerini ve Türk işçilerini bir anlamda suçlu ilan edip hedef olarak göstermekteydiler. Komutanların bu tutumlarından cesaret alan Amerikan subay ve askerleri ve hatta askerlerin aile üyeleri, nöbet tutan gözcü işçilere karşı fiili veya sözlü saldırılarda bulunmaktan çekinmiyorlardı. Ayrıca Türk işçilerin yapması gereken işleri kendileri yaparak veya başka çalışanlara yaptırarak grev kırıcı bir tutum sergiliyorlardı.

54 "İncirlik Üssüne 5.000 Amerikan Askerî İniyor", **Cumhuriyet**, S 15502, 25 Eylül 1967, s.1.

Askerî tatbikat için bu hazırlıkları yapmak zorunda olduklarını dile getirmelerine karşın, Amerikan askerlerin aileleri için alınan önlemlerin askerî tatbikatla bir ilgisi bulunmamaktaydı. Amerikalı askerlerin bu tutumu ülkenin birçok yerinde tepki görmekte ve protesto edilmekteydi. Örneğin İzmir'deki gençlik kuruluşları Amerikalı askerleri protesto etmek için Kordon'da demirli 6. Filo'nun karşısına "gideceksiniz" yazılı siyah bir çelenk bırakmıştı[55].

Türkiye'de görev yapan Amerikalı askerî yetkililerin Türk görevlilerini baskı altına alma girişimlerine rağmen grevin başlaması ve aynı zamanda etkili olması Amerikan makamlarının baskılarını daha da artırmasına neden oldu. Akis dergisinde yayımlanan bir yazıda Amerikalı yetkililerin grevin ertelenmesi yönünde NATO Başkomutanı Lyman Louis Lemnitzer aracılığıyla Türk Hükûmetinden bir talepte bulundukları ifade edilirken, Milliyet gazetesinde yer alan haberde grev erteleme talebinin bizzat Lemnitzer tarafından geldiği iddia edilmekteydi[56]. Bu esnada çeşitli temaslarda bulunmak üzere Moskova'da[57] bulunan Başbakan Süleyman Demirel'e söz konusu talebin iletildiği ve kendisinin de olumlu yanıt verdiği yine iddialar arasında yer almaktaydı. Nitekim Millî Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu ilgili talep doğrultusunda kararnameyi hazırladı. Bakan, NATO tatbikatı nedeniyle grevin ertelenmesi yönünde ricada bulunduklarını işçiyle işveren arasına girmek istemediklerini ifade etmekteydi[58]. Millî Savunma Bakanlığı Müsteşarı Kemal Atalay'ın başkanlığında Ankara'da bir toplantı gerçekleştirildiği, Amerikalı yetkililerin de katıldığı bu toplantıda grevin ertelenmesi yönünde ortak bir kararın alınarak Bakanlar Kuruluna iletildiği anlaşılmaktadır[59].

Millî Savunma Bakanlığının 27 Eylül 1967 tarihli önerisi ve 15 Temmuz 1963 tarihli 275 sayılı kanununu 21. Maddesine göre Bakanlar Kurulu 27 Eylül 1967 tarihinde 6/8868 sayılı kararı aldı ve Bakanlar Kurulunun kararı Resmî Gazete'nin eki olarak yayımlandı. Kararda şöyle diyordu:

55 "Bakanlar Kurulu Dün Amerikan İşyerlerindeki Grevi Erteledi", **Cumhuriyet**, S 15506, 29 Eylül 1967, s.1.

56 "Grev İçin", **Milliyet**, S 7133, 2 Ekim 1967, s.7.

57 Başbakan Demirel, 19 Eylül 1967 tarihi itibarıyla Moskova'ya gitti. SSCB'de çeşitli temaslarda bulunduktan sonra 29 Eylül 1967 tarihinde Türkiye'ye geri döndü. Yılmaz Çetiner, "Başbakan S. Rusya Gezisini 3 Gün Uzattı", **Cumhuriyet**, S 15497, 20 Eylül 1967, s.1; "Demirel Döndü; Ortak Bildiri Yayınlandı", **Cumhuriyet**, S 15507, 30 Eylül 1967, s.1.

58 "Yurtta Olup Bitenler-İşçiler", **Akis**, C XXXIX, S 694, 7 Ekim 1967, s.6-7.

59 "Hükûmet NATO İşyerleri Grevini Erteledi", **Milliyet**, S 7130, 29 Eylül 1967, s.1, 7.

> "Ankara NATO-İş, İzmir Ege Harb-İş, İzmir NATO-İş, Adana Harb-İş, Diyarbakır Harb-İş, Samsun Harb-İş, İstanbul Harb-İş sendikalarınca The Tumpane Company Inc. (Incorporated) iş yerlerinde alınan grev kararının ve bir kısım iş yerlerinde uygulanmasına başlanılan grevin, yapılacak olan NATO birleşik tatbikatı bakımından millî güvenliği bozucu nitelikte görülmesi sebebiyle 30 gün ertelenmesi…"[60].

Yürürlükte olan 15 Temmuz 1963 tarihli ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunun 21. Maddesi grev veya lokavtın ertelenebilmesi için memleket sağlığını veya millî güvenliği bozucu nitelikte olduğunun tespit edilmesini şart koşmaktaydı. Böyle bir durumda Bakanlar Kurulu, grevi 30 gün veya en çok 60 gün erteleyebilmekteydi[61]. Kararnamenin iki gün sonra yayımlandığı dikkate alındığında grevin ertelenme süreci 29 Ekim 1967 tarihi itibarıyla son bulmaktaydı. Kararnameye tepkiler gecikmedi. CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit iktidarda bulunan Adalet Partisi için; "işçi hakları konusunda halktan yana olmadığını açıkça ortaya koymaktadır" demekteydi. CHP Genel Merkezi İşçi Bürosu Merkez Yönetim Kurulu Üyesi Hayrettin Uysal'ın başkanlığında toplanan yürütme kurulu da bir bildiri yayımlayarak, "AP iktidarı Türkiye'nin çıkarlarını da işçi haklarını da koruyamayacak duruma düşmüştür. Erteleme kararı Anayasaya aykırıdır" demekteydi. TİP Genel Sekreteri Kuas, grevin ertelenmesinin Anayasa'ya aykırı olduğunu söyleyerek konuyu TBMM'ye getireceklerini ifade etti. Adana Belediye Başkanı AP'li Ali Sepici de düzenlediği basın toplantısında; "Hükûmetin erteleme kararını yerinde bulmadım. Bu işin millî güvenlikle ilgisi olmadığı kanısındayım. Bu bir sendika ile sivil bir şirket arasındaki anlaşmazlıktır" diyordu. İstanbul'da dokuz öğrenci birliği ve gençlik kuruluşları grevin ertelenmesini eleştirmekte ve grev süresince yaşanılan olayların Amerikaların Türk halkına karşı silah kullanmaktan çekinmeyeceklerini gösterdiğini bildirmekteydi[62]. Gazeteci Metin Toker de Tumpane Şirketinin Amerikan hegemonyasının bir sembolü olduğuna dikkat çekmekteydi[63].

60 "Kararnameler", **T.C. Resmî Gazete**, S 12711 Mükerrer, 28 Eylül 1967, s.1.

61 "Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu", **T.C. Resmî Gazete**, S 11462, 24 Temmuz 1963, s.9-10.

62 "Grevi Eteleyen Hükûmet Protesto Edildi", **Cumhuriyet**, S 15507, 30 Eylül 1967, s.1, 7. "Yurtta Olup Bitenler-İşçiler", **Akis**, C XXXIX, S 694, 7 Ekim 1967, s.7.

63 Metin Toker, "Nasıl İş Bu Böyle!", **Milliyet**, S 7131, 30 Eylül 1967, s.2.

Türk Harb-İş Federasyonu Başkanı Celal Bülbül, grevin ertelenmesine rağmen kanuni haklarını kullanmaya devam edeceklerini ifade etmekteydi. Türk-İş bu durumu "yürekler acısı ve kanunsuz" olarak niteleyip, Tumpane Şirketinin dünyanın her yerinde itibar kaybettiğini vurgulamakta ve yayınladığı bildiride Bakanlar Kurulunun verdiği bu kararla grev kırıcılık yapmaya çalışan Amerikan askerlerini himaye ettiğini bildirmekteydi. Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu da bu grevle Türkiye'nin millî güvenliğinin bir ilgisi olmadığını vurgulamaktaydı. İstanbul Harb-İş Sendikası Başkanı A. Osman Albayrak da yayınladığı bildiride hükûmetin tutumunu "grev kırıcı" olarak nitelendirmekteydi. Türk Harb-İş yöneticileri İncirlik Hava Üssü Komutanı Amerikalı Steve Hamm'ı "grev kırıcılık" yaptığı iddiasıyla savcılığa şikâyet ettiler[64]. Türk-İş 3. Bölge Temsilcisi Burhanettin Asutay da bireysel bir tepki hareketinde bulunarak sadece su ve sigara içtiği bir açlık grevi sürecini başlattı[65]. Harb-İş Sendikası, Ankara'da 28 Eylül 1967 tarihinde grevci işçilerin katılacağı bir gösteri yürüyüşü yapma talebinde bulundu fakat aynı gün gerçekleştirilecek olan NATO bakanları toplantısı nedeniyle yürüyüşe izin verilmedi[66]. Millî Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu, tüm eleştirilere bir yanıt olmak üzere verdiği demeçte grev ertelenmesinde bir art niyet olmadığını vurgulayarak, askerî tatbikat nedeniyle tedbir amaçlı böyle bir kararın alındığı yönünde daha önce verdiği ifadeyi tekrar etmekteydi[67].

Bu dönemde grev erteleme kararı yaygınlık göstermekteydi. Bakanlar Kurulu, grev kararı alınmış veya devam etmekte olan grevleri ertelemekteydi. Bu çerçevede, 1964-1970 yılları arasında Bakanlar Kurulunun yayınladığı 32 kararnameyle toplam 22 grev ertelenmiştir. Bu ertelemelerden sadece 3'ü millî savunma hizmetleriyle ilgilidir[68]. Erteleme kararının birçoğunun mevcut iktidarın siyasi gücü elinde tutmak istemesinden dolayı, millî güvenliği

64 "Bakanlar Kurulu Dün Amerikan İşyerlerindeki Grevi Erteledi", **Cumhuriyet**, S 15506, 29 Eylül 1967, s.1, 7.

65 "Bakanlar Kurulunun Harb-İş Grevini Erteleme Kararını Danıştay Durdurdu", **Cumhuriyet**, S 15510, 3 Ekim 1967, s.7.

66 "Amerikalı Komutan Grevcilerle Tartıştı", **Milliyet**, S 7129, 28 Eylül 1967, s.7.

67 "Topraklarımız Başkalarının Çıkarları İçin Kullanılamaz", **Cumhuriyet**, S 15508, 1 Ekim 1967, s.1.

68 Metin Kutal, "Hükûmetin Greve Müdahalesi (Hukukî Esasları ve Tatbikatı)", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S 22-23, 1971, s.56-57.

bozucu veya genel sağlığı tehdit edici unsurları bir gerekçe olarak kullandığı anlaşılmaktadır[69].

III.5. Grevi Erteleme Kararının Danıştay Tarafından Durdurulması

Ankara NATO-İş, İzmir NATO-İş, İzmir Ege Harb-İş, İstanbul Harb-İş, Diyarbakır Harb-İş ve Samsun Harb-İş Sendikası, Bakanlar Kurulunun almış olduğu grevin ertelenmesi yönündeki kararın iptali yönünde Danıştaya dava açtılar. Söz konusu sendikaların avukatı Mustafa Balcı, greve katılan işçilerin ve grev yapılan iş yerlerinin gerçekleştirilecek olan NATO Birleşik Tatbikatının yapılamayacağı yönünde doğrudan bir risk taşımadığını ifade ederek davanın gerekçesini açıklamaktaydı. Davalı konumunda bulunan ve Başbakanlığı temsilen gelen Hazine Müşavir Avukatı Kâmuran Dinç ve Millî Savunma Bakanlığını temsil eden Hâkim Binbaşı Refik Tutkun, bu iddiaya karşılık yaptıkları savunmada Tumpane Şirketinin ilgili askerî birimlere idari destek verdiğini ayrıca ikmal ve iaşe maddelerini yükleme, tahliye, dağıtım, depolama vb. işlemlerin yürütülmesinden sorumlu olduğunu dile getirmekteydi. Ek olarak bu görevlerin aksaması halinde yaklaşan askerî tatbikat için yapılan hazırlıkların gerçekleştirilemeyeceğini vurgulamaktaydı. Avukatlar bu durumun tatbikat için her iki ülke tarafından hazırlanmış olan askerî planların en azından iki yıl süreyle tatbik edilemeyeceğini ifade etmekteydiler.

Bu dava için Danıştay'ın görevlendirmiş olduğu Raportör Fevzi Tuzkaya, Bakanlar Kurulu kararnamesinin iptali yönünde bir görüş bildirdi. Tuzkaya, Başbakanlık avukatlarının grevin millî güvenliği bozucu nitelikte olduğuna dair kanıtlayıcı bir belge sunamadıklarını ifade etmekte ve erteleme kararının 1961 Anayasası'nın çalışanlara tanıdığı hakkın içeriğiyle çeliştiğine dikkat çekmekteydi.

Raportör Feridun Taşkın da diğer raportör gibi anayasanın 11. maddesiyle grev hakkının düzenlendiği 47. maddeye işaret ederek grevin ancak "millî güvenlik ve memleket sağlığını bozucu nitelikte olduğunun belgeyle tespit edilmesi" halinde Bakanlar Kurulunun uygulayabileceği istisnai bir yetki olduğuna vurgu yapmaktaydı. Ortada böyle bir belge olmadığını ifade eden raportör diğer taraftan Başbakanlık avukatlarının iddia ettiğinin aksine grev ve millî

69 Hasan Ejder Temiz, Ömer Ünal, "Türkiye'de Grev Hakkı ve Grev Ertelemeleri", **Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü e-Dergisi**, C 4, S 1, 2020, s.54.

güvenlik arasında sadece dolaylı bir ilişki olduğunu belirtmekteydi. Üstelik grevin durdurulmuş olmasına rağmen askerî tatbikatın yapılması ve bu davanın görüldüğü esnada (1 Ekim 1967 tarihinde) Amerikan askerî birliklerinin tatbikatın yapılacağı bölgeye nakillerinin gerçekleşmiş olmasının bu yöndeki iddiaları tamamen geçersiz kıldığını bildirmekteydi. Bu bağlamda Raportör Taşkın da kararnamenin iptali yönünde görüş bildirmekteydi. Neticede her iki raportör de Bakanlar Kurulunun iptali yönünde karar verdi. Bunun üzerine Danıştay, 2 Ekim 1967 tarihinde Bakanlar Kurulunun aldığı grevin ertelenmesi yönündeki karar için oy çokluğuyla yürütmeyi durdurma kararı aldı[70].

Sivas Milletvekili Mustafa Kemal Palaoğlu, Türk-Harb İş Federasyonunun Tumpane Şirketinin iş yerinde başlattığı grevin durdurulması sebebine dair Başbakana yazılı soru sordu[71]. Söz konusu soru önergesinin Başbakana iletildiği bilinmekle birlikte Palaoğlu'na cevap niteliğinde verilen herhangi bir bilgiye ulaşılamadı.

III.6. Yüksek Uzlaştırma Kurulunun Müdahalesi ve Grevin Sonlandırılması

Danıştay'ın verdiği kararın Türk Harb-İş Federasyonuna ve Başbakanlığa iletilmesinden sonra Türk Harb-İş Federasyonu, Ankara ve Adana'da grevi yeniden başlattı. Amerikalı yetkililer, Danıştay'ın böyle bir kararı vermeyeceğini tahmin etmemiş olmalılar ki yeniden başlayan greve karşı hazırlıksız yakalandılar. Ankara Balgat'taki okullarda okuyan Amerikalı öğrencilerin ve yine bu bölgedeki iş yerlerinde görevli Amerikalı personelin kullandığı servislerin çalışmasına izin verilmedi. Bu nedenle ulaşım hizmetinden mahrum kaldılar[72].

Grevin ertelenmesinin durdurulması kararı üzerine kanunlar gereği Yüksek Uzlaştırma Kurulu devreye girdi. Kurul, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Refet Sezgin'in başkanlığında 3 Ekim 1967 tarihinde toplandı. Toplantıya Danıştay daire başkanları, Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç, Türk Harb-İş Federasyonu ve Tumpane Şirketinin yetkilileri katıldı. 3-4 Ekim 1967 tarihlerin-

70 "Grev Ertelenmesi İşi", **Danıştay Kararlar Dergisi**, S 135-138, 1970, s.69-71; "Harp-İş Grevini Erteleme Kararını Danıştay Durdurdu", **Milliyet**, S 7134, 3 Ekim 1967, s.1.

71 "Yazılı Sorular ve Cevapları", **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, C 22, 1968, s.42.

72 "Harb-İş, Ankara ve Adana'da Grevleri Dün Tekrar Başlattı", **Cumhuriyet**, S 15511, 4 Ekim 1967, s.1, 7.

de gerçekleşen toplantılarda iki taraf arasında uzlaşmanın sağlanamamasına neden olan konular üzerinde görüşmeler yapıldı. Görüşmeler sonucunda Yüksek Uzlaştırma Kurulu daha önce Uzlaştırma Kurulunun almış olduğu karara yakın bir öneriyi kabul ederek her iki tarafa iletti. Türk Harb-İş Federasyonu yetkilileri bu öneriyi kabul ederken, Tumpane Şirketi yetkilileri düşünmek için süre istediler. Neticede Tumpane Şirketinin genel müdürü Frederick R. Jensen, Yüksek Uzlaştırma Kurulunun kararını kabul ettiklerini açıkladı. Türk Harb-İş Federasyonu Başkanı Celâl Bülbül bu kararı memnunlukla karşıladıklarını ve işçilerin mesailerine devam edeceklerini bildirdi. Böylece Adana'da 22 Eylül 1967 tarihinde başlayan grev 5 Ekim 1967 tarihi itibarıyla sonlandırılmış oldu.

Her iki tarafın kabul ettiği Yüksek Uzlaştırma Kurulunun kararı şu şekildeydi: Tumpane Şirketi iki yıllık süre içinde Türk Harb-İş Federasyonuna bağlı olarak çalışan işçilere 1.500.000 dolar tutarında mali olanak sağlayacaktır. Bu çerçevede her işçi çocuğuna yapılan yardım aylık 15 TL artırılacak; yemek ücretleri günlük 3 TL olacak; birinci yıl için işçilere saat başı 50 kuruş, ikinci yıl için 35 kuruş zam yapılacak; işçilerin kıdemlerine göre saat başı ücretlerine 5-15 kuruş arasında ayrıca artış sağlanacak ve toplu sözleşmenin imzalanmasının gecikmesinden dolayı da her bir işçiye 400 TL seyyanen bir ücret ödenecekti. Ayrıca sendika ve işçi temsilcilerinden oluşan altı kişilik bir komisyon oluşturulacak ve bu komisyon işçilere ceza verme veya işten çıkarılma konusunda yetkili kılınacaktı[73]. Sözleşmenin süresi 1 Temmuz 1967 tarihinden itibaren başlayacak ve 1 Ekim 1967 tarihinden itibaren de öngörülen artışlar gerçekleştirilecekti[74].

Türk Harb-İş Federasyonu, Tumpane Şirketine ait birçok iş yeri için grev kararı almış olmasına karşın söz konusu uygulama sadece Adana ve Ankara illerindeki iş yerlerinde gerçekleşti. Danıştay'ın grev kararını ertelemesi üzerine diğer illerdeki iş yerlerinde greve gidilmedi. Yüksek Uzlaştırma Kurulunun devreye girip uzlaşma sağlamasından sonra da Harb-İş Sendikasının yetkilileri hem grevi sonlandırdı hem de diğer şehirler için aldığı grev kararını iptal etti[75].

Grev sonrasında NATO-İş Sendikası Genel Başkanı Kemal Öz, dikkat çeki-

73 "Harb-İş Grevi Sona Erdi", **Cumhuriyet**, S 15513, 6 Ekim 1967, s.1, 7.

74 "Harb-İş Grevi Başarıyla Sonuçlandı", **Türk-İş**, S 57, Kasım 1967, s.34.

75 "İlan", **Milliyet**, S 7139, 8 Ekim 1967, s.8.

ci bir iddiada bulundu. Öz, TUSLOG ve Tumpane şirketlerinin mevcut Türk işçilerin işlerine son vererek yerlerine Amerikalı işçi aldığını ifade etmekteydi[76]. Bu bilginin doğruluğu halinde söz konusu şirketler özellikle toplu sözleşme görüşmelerinde ilgili sendikaya karşı önemli bir güç kazanacaktı. Bununla birlikte Kuzey Atlantik Antlaşmasına Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerinin Statüsüne Dair Sözleşme'nin 9. maddesinin 4. fıkrası açık bir şekilde Türkiye'de görevli Amerikan askerlerinin sivil hizmetleri için görevlendirilecek işçilerin Türk Hükûmeti tarafından belirleneceğini ifade etmekteydi[77]. Nitekim Güven Partisi İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca'nın, 30 Eylül 1967 tarihinde verdiği soru önergesine Çalışma Bakanı Cahit Talas yanıt verirken, TUSLOG veya Tumpane şirketlerine bağlı işletmelerde çalışan işçilerin her türlü haklarının millî mevzuatın himayesi altında olduğunu ve söz konusu işçiler için ayrı veya özel tedbirler ifade eden bir kararın olmadığını söylemekteydi[78].

76 "NATO-İş: Greve Karşı İşyerlerine Amerikalı İşçiler Yerleştiriliyor", **Milliyet**, S 7149, 19 Ekim 1967, s.5.

77 Kuzey Atlantik Antlaşmasına Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerinin Statüsüne Dair Sözleşme, **T.C. Resmî Gazete**, S 8663, 20 Mart 1954, s.8730.

78 "Temsilciler Meclisi Üyesi Coşkun Kırca'nın**…"**, **T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi**, C 6, 14 Ağustos 1961, s.521.

SONUÇ

Türk Harb-İş Federasyonu ve bu federasyona bağlı sendika üyeleri toplu sözleşme yoluyla işçi haklarının elde edilmesi konusunda oldukça hassas davranmışlardır. Taleplerin işveren tarafından kabul edilmemesi üzerine yasal bir hak mücadelesi olan greve başvurmuşlardır. Federasyon, şirkete ait 39 iş yerinde grev kararı almış fakat grev sadece Adana ve Ankara illerindeki Tumpane Şirketine ait iş yerlerinde gerçekleşmiştir. Diğer illerdeki iş yerlerinin bağlı bulundukları sendikalar da federasyonun kararına uyarak greve gitme yönünde karar almışlar fakat grev tarihini basına açıklamamışlardır.

Sendika yetkilileri bu grevde temel iki stratejik noktadan hareket etmişlerdir. Grevin başlama tarihini uzunca süre gizlemiş, grevin başlama tarihinden yalnızca altı gün öncesinde bildirmişlerdir. Böylelikle işverenin grev kırıcı rolünü en alt düzeyde tutmaya çalışmışlardır. Diğer taraftan grevin başarı etkinliğini artırmak için grev tarihini NATO Birleşik Tatbikatı için yapılan hazırlıklara denk getirerek işvereni zor durumda bırakmak istemişlerdir.

İncirlik Üssü'nde Amerikalı subaylar ile Türk işçileri arasında yaşanılan olaylar iki taraf arasında bir güç gösterisinin yaşandığını göstermektedir. Amerikalı yetkililer, ABD hukuk kurallarının geçerli olduğunu iddia ettikleri üs bölgesini kendi özel alanları olarak kabul edip, Türk askerlerinin grevi gerekçe göstererek bu alanı ihlal etmelerini engellemeye çalışmışlardır. Greve giden işçilerin haklarına saygı duyup kendilerinin ve aile bireylerinin yaşam konforlarının kısıtlanmasına bir süreliğine katlanıp fedakârlık yapmak yerine, grevi mevcut durumlarına bir müdahale olarak algılayıp öfkelenmiş ve söz konusu kısıtlamaları ortadan kaldırmak için greve karşı illegal yolları deneyip grev kırıcı bir tutum içine girmişlerdir. Sonraki süreçte yaşanan toplu sözleşme görüşmelerinde de benzer tavırlar sergilemeye devam ettikleri basına yansıyan haberlerden anlaşılmaktadır. Amerikalı askerlerin bu tutumu zaman içinde Amerikan üslerinin Türkiye'deki varlığını tartışmalı hale getirmiştir.

Greve karşı Türk yöneticiler ve askerî yetkililer olumlu bir tutum sergilemiş ve grevin anayasal bir hak olduğu konusunda görüş birliği içinde hareket etmişlerdir. Nitekim grevin başından itibaren İncirlik Hava Üssü'nde görevli Türk askerî yetkililer grev yapan işçilere karşı olumlu yaklaşımlar sergilemişler ve grev gözcülerini destekler nitelikte ifadelerde bulunmuşlardır. Adana Valiliğinin Amerikalı üs komutanının taleplerini kabul etmeyerek hukuki

çerçevede bir yanıt vermesi ve federasyon yetkililerinin şikâyetlerinin Türk Hava Kuvvetleri tarafından olumlu bir şekilde değerlendirilmiş olması grev yapan işçilerin daha rahat hareket etmelerini sağlamıştır. Bununla birlikte NATO Birleşik Tatbikatının grev sürecine denk gelmiş olması Türk yöneticilerin kararlarını etkilemiştir. Hükûmetin daha önce planlaması yapılmış askerî tatbikata büyük önem vermesi ve tatbikatın yapılmasını engelleyici tutum ve davranışlardan kaçınılması yönünde yerel yöneticilere uyarılarda bulunması grevde bulunan işçilerin hareket alanlarını kısıtlamıştır. Üstelik NATO'dan gelen baskılar sonucunda Millî Savunma Bakanlığının önerisiyle Bakanlar Kurulu ilgili yasa maddesinde yer alan güvenlik gerekçesini öne sürerek grevi erteleme kararı almış fakat sendika yetkilileri mevcut hukuki süreci işleterek Danıştay'ın grevi erteleme kararını kaldırmasını sağlamıştır.

Dünyada ve Türkiye'de işçi hareketlerinin yoğun bir şekilde yaşandığı bu dönemde güç gösterisi yaparak kendini hukukun üstünde görmeye çalışan Amerikan Silahlı Kuvvetlerinin grev kırıcı tüm girişimleri sonuçsuz bırakılmış ve işverenle yapılan toplu sözleşmeyle grevci işçiler talep ettikleri hakların büyük çoğunluğunu elde etmeyi başarmışlardır. Böylelikle Adana ve Ankara'da devam eden grev son bulduğu gibi diğer illerdeki Amerikan üs ve tesislerine ait iş yerlerinde alınmış olan grev kararı da kaldırılmıştır.

İntihal Taraması
Plagiarism Detection

Bu makale intihal taramasından geçirildi. (https://intihal.net/) | *This paper was checked for plagiarism. (https://intihal.net/)*

Etik Beyan
Ethical Statement

Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.*

Açık Erişim Lisansı
Open Access License

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License*

KAYNAKÇA

"Amerikalı Komutan Grevcilerle Tartıştı", **Milliyet**, S 7129, 28 Eylül 1967, s.1, 7.

"Amerikalı Komutan Greve Karışmayacak", **Cumhuriyet**, S 15504, 27 Eylül 1967, s.1, 7.

"Amerikan İş yerinde Grev Hakkı Kanun Dışı Hareketlerle Önlendi", **Emekçi**, S 16, 2 Ekim 1964, s.1, 4.

"Amerikan İşyerlerinde 4 Bin İşçi, Cuma Günü Greve Başlıyor", **Cumhuriyet**, S 15499, 17 Eylül 1967, s.7.

"Amerikan Kalkınma Yardımı 1973'de Kesilecek", **Cumhuriyet**, S 15493, 16 Eylül 1967, s.1.

"Amerikan Üsleri", **Yön**, S 208, 25 Mart 1967, s.5.

"Ankara'daki Amerikan İş Yerlerinde de Grev Başladı", Cumhuriyet, S 15503, 26 Eylül 1967, s.1, 7.

"Bakanlar Kurulu Dün Amerikan İşyerlerindeki Grevi Erteledi", **Cumhuriyet**, S 15506, 29 Eylül 1967, s.1, 7.

"Bakanlar Kurulunun Harb-İş Grevini Erteleme Kararını Danıştay Durdurdu", **Cumhuriyet**, S 15510, 3 Ekim 1967, s.1, 7.

Balcı, Mustafa, "Amerikan Askerî İş Yerlerindeki Grev", **Cumhuriyet**, S 15504, 27 Eylül 1967, s.2.

Bingöl, Oktay, "ABD'nin Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Askerî Üs Politikasında Değişimin Türkiye'ye Etkileri ve İncirlik Üssünün Geleceği", **Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi**, C 8, S 1, 2024, s.29-53.

"Bölükbaşı: "Amerikan Üsleri 32 Milyona Mezar Olabilir", **Cumhuriyet**, S 15498, 21 Eylül 1967, s.1, 7.

Bölme, Selin Muzaffer, **ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.

Çetiner, Yılmaz, "Başbakan S. Rusya Gezisini 3 Gün Uzattı", **Cumhuriyet**, S 15497, 20 Eylül 1967, s.1, 7.

"Demirel Döndü; Ortak Bildiri Yayınlandı", **Cumhuriyet**, S 15507, 30 Eylül 1967, s.1, 7.

Devlet-Vilayet veya Belediyelerce Doğrudan Doğruya İşletilen Müesseseler ile Memleket Müdafaasile (ile) İlgili İşyerlerinin Murakabe ve Teftişine Dair Nizamname, **Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete**, S 4793, 25 Nisan 1941, s.825-826.

Ekmekçi, Mustafa, "Ankara'da 7 Amerikan İş Yerinde Dün Grev Başladı", **Milliyet**, S 7127, 26 Eylül 1967, s.1, 7.

Ertem, Barış, "Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C 3, S 11, 2010, s.252-273.

Esmer Tütüncü, Gülsüm, **Türkiye ve İngiltere'de Sendikacılığın Gelişimi (1945-1980): Karşılaştırmalı Bir İnceleme**, Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2013.

"Gen. Lawrence Departs TUSLOG", **TUSLOG Ankara**, The United States Logistics Group (USAFE), V IV, N 14, 19 July 1943, s.1.

Geven, Nihat, "Grevciler, Amerikan Erlerinden Şikâyetçi", **Milliyet**, S 7126, 25 Eylül 1967, s.3.

"Grev Ertelenmesi İşi", **Danıştay Kararlar Dergisi**, S 135-138, 1970, s.69-71.

"Grev İçin", **Milliyet**, S 7133, 2 Ekim 1967, s.7.

"Grevi Erteleyen Hükûmet Protesto Edildi", **Cumhuriyet**, S 15507, 30 Eylül 1967, s.1, 7.

Güler, Yavuz, "II. Dünya Harbi Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri (1945-1950)", **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, C 5, S 2, 2004, s.209-224.

"Harb-İş Amerikan Makamlarını Grev Kırıcılıkla Suçladı", **Cumhuriyet**, S 15505, 28 Eylül 1967, s.1, 7.

"Harb-İş Grevi Başarıyla Sonuçlandı", **Türk-İş**, S 57, Kasım 1967, s.34.

"Harb-İş Grevi Sona Erdi", **Cumhuriyet**, S 15513, 6 Ekim 1967, s.1, 7.

"Harb-İş, Ankara ve Adana'da Grevleri Dün Tekrar Başlattı", **Cumhuriyet**, S 15511, 4 Ekim 1967, s.1, 7.

"Harb-İş, Grev Kararı Aldı", **Cumhuriyet**, S 15496, 19 Eylül 1967, s.5.

"Harp-İş Amerikalı Bakana Başvurdu", **Milliyet**, S 7128, 27 Eylül 1967, s.1, 7.

"Harp-İş Grevini Erteleme Kararını Danıştay Durdurdu", **Milliyet**, S 7134, 3 Ekim 1967, s.1, 7.

"Hükûmet NATO İşyerleri Grevini Erteledi", **Milliyet**, S 7130, 29 Eylül 1967, s.1, 7.

"İlan", **Milliyet**, S 7139, 8 Ekim 1967, s.8.

"İncirlik Hava Üssünde Dün Grev Başladı", **Cumhuriyet**, S 15500, 23 Eylül 1967, s.1, 7.

"İncirlik Üssüne 5.000 Amerikan Askeri İniyor", **Cumhuriyet**, S 15502, 25 Eylül 1967, s.1, 7.

"İncirlik'te Grevin Engellenmek İstendiği İddia Ediliyor", **Cumhuriyet**, S 15501, 24 Eylül 1967, s.1, 7.

"İşgal Altındaki Türk Toprakları", **Ant**, S 37, 12 Eylül 1967, s.8-9.

"Kararnameler", **Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete**, S 12711 Mükerrer, 28 Eylül 1967, s.1.

Kıyanç, Sinan, "Soğuk Savaş Yıllarında Türkiye'deki ABD Üs ve Tesisleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XXXVI, S 101, Ankara 2020, s.203-252.

Kutal, Metin, "Hükûmetin Greve Müdahalesi (Hukukî Esasları ve Tatbikatı)", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S 22-23, 1971, s.45-62.

"Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler Arasında, Kuvvetlerinin Statüsüne Dair Sözleşme…", **Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete**, S 8663, 20 Mart 1954, s.8727-8737.

Millî Savunma Bakanlığı ile Türkiye Harb Sanayi ve Yardımcı İş Kolları İşçi Sendikaları Federasyonu Toplu İş Sözleşmesi, Ankara 1964.

"NATO-İş: Greve Karşı İşyerlerine Amerikalı İşçiler Yerleştiriliyor", **Milliyet**, S 7149, 19 Ekim 1967, s.5.

Oğuz, Atilla, "Türk Personel İle Amerikalı Personel Arasında Maaş Farkı", **Cumhuriyet**, S 15221, 13 Aralık 1966, s.5.

"Öğretmenler Grevi Sona Eriyor", **Cumhuriyet**, S 15499, 22 Eylül 1967, s.3.

Öztep, Özer, "Geliyorum, Diyen Olaylar…", **Cumhuriyet**, S 15503, 26 Eylül 1967, s.1, 7.

Öztep, Özer, "Harb-İş Grevi Yüzünden Adana'da Hava Gergin", **Cumhuriyet**, S 15502, 25 Eylül 1967, s.1, 7.

"Sosyal-İş Grevi Sona Erdi", **Cumhuriyet**, S 15501, 24 Eylül 1967, s.1.

Temiz Ejder, Hasan, Ünal, Ömer, "Türkiye'de Grev Hakkı ve Grev Ertelemeleri", **Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü e-Dergisi**, C 4, S 1, 2020, s.47-66.

Temsilciler Meclisi Üyesi Coşkun Kırca'nın, Amerika Birleşik Devletleri Adına Kendilerine Memleketimizde İhale Edilmiş Yapı, Tesis, Onarım ve Bakım İşlerinde Çalışan Yerli ve Yabancı Firmaların Hukuki Statüsüne ve Bu Firmalarda Çalışan Türk İşçilerin Haklarına Dair Sözlü Sorusuna Çalışma Bakanı Cahit Talas ve Dışişleri Bakanı Selim Sarper'in Sözlü Cevapları, **Türkiye Cumhuriyeti Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi**, 14 Ağustos 1961, s.520-523.

Toker, Metin, "İşçiler, Bir Grevin Hikâyesi", **Akis**, C XXXIX, S 694, 7 Ekim 1967, s.6-12.

Toker, Metin, "Nasıl İş Bu Böyle!", **Milliyet**, S 7131, 30 Eylül 1967, s.2.

"Toplu Görüşme ve Toplu İş Sözleşmesi Yapma Yetkisi: Toplu Görüşmede Usul", **Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete**, S 11462, 24 Temmuz 1963, s.7-8.

"Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu", **Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete**, S 11462, 24 Temmuz 1963, s.9-10.

"Topraklarımız Başkalarının Çıkarları İçin Kullanılamaz", **Cumhuriyet***,* S 15508, 1 Ekim 1967, s.1-7.

"Türk Harb-İş Sendikası Tarihçesi", https://harb-is.org.tr/tarihce/, (Erişim Tarihi 25.02.2024).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.1.0.0/4.21.2/2-3, 12.01.1959.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.18.1.2/171.39.15/1, 26.07.1963.

Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri Arasında, "Kuzey Atlântik Andlaşmasına Taraf Devletler Arasında, Kuvvetlerinin Statüsüne Dair Sözleşme"nin Tatbikatına Müteallik Anlaşmanın Tasdiki Hakkında Kanun, **Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete**, S 8748, 7 Temmuz 1954, s.9833-9834.

Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi, Tüm İktisatçılar Birliği Yayınları No: 16, Maya Matbaacılık, Yayıncılık Ltd. Şti, Ankara 1976, s.165-171.

Üstel, Yaşar, "Sosyal-İş ve Harp-İş Grevleri", **Yurdun Sesi**, S 51-52, Eylül-Ekim 1967, s.6-8.

"Yazılı Sorular ve Cevapları", **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, C 22, 1968, s.40-55.

"Yurtta Olup Bitenler-İşçiler", **Akis**, C XXXIX, S 694, 7 Ekim 1967, s.6-8.